

מצוקות העדה הדרוזית בישראל -

הטיפול הדחוף הנדרש זיקתו לביטחון הלאומי

סלים בריק¹ | 28 במארס, 2024 | גיליון 1842

נוכח הפער המתרחב בין נאמנותה הגורפת של העדה הדרוזית למדינת ישראל לבין מצוקותיה היסודיות בשלל תחומים קריטיים, על המדינה להידרש לנושא בדחיפות ולקדם אותה מבחינה חברתית וכלכלית, גם מתוך תפיסת הביטחון הלאומי במובנה הרחב. העדה הדרוזית נקלעה למצב חברתי וכלכלי חמור בשל מדיניות שגויה לאורך השנים, שמתבססת על מדיניות של פיקוח ושליטה במנהיגות המסורתית. מדיניות זו מתגמלת את המנהיגות וקונה את שתיקתה על חשבון טובת כלל העדה. מצב הדרוזים בישראל החמיר בשנים האחרונות בגלל חוק הלאום, שנתפס על ידי הדרוזים כפגיעה מהותית במעמדם בחברה הישראלית; חוק קמיניץ, המגביל את הבנייה בתנאי מצוקת דיור קשה; והמצוקה הכלכלית, הנובעת גם מגורמים הנתפסים על ידי הדרוזים כמפלים בהשוואה לרוב היהודי. גם המדיניות כלפי העדה כקבוצה פריפריאלית, שרובה חיה באזורים המאוימים ביטחונית, צריכה להשתנות. התעלמות נמשכת ממצוקותיה של העדה תתפרש כהפניית עורף, עד כדי סכנה ליחסים בינה לבין המדינה.

העדה הדרוזית הינה חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל מראשית כינונה. בניה משרתים בכוחות הביטחון, השתתפו במלחמות ישראל, כולל במלחמה הנוכחית ברצועת עזה, בהן נפלו למעלה מ-430 חללים מקרב העדה. העדה הייתה ונותרה נכס לאומי וביטחוני והיא ממשיכה לתרום לביטחון הלאומי. העדה היא הטרוגנית מבחינת העמדות הפוליטיות שלה, אולם שוררת בה הסכמה גורפת לגבי זיקתה למדינה, בצד ציפייה שהמדינה תתייחס לכל בניה כאזרחים שווים. בני העדה שאבו עידוד מנוסח מגילת העצמאות ומדברי מנהיגי המדינה הצעירה, שהבטיחו כי הם יזכו לשוויון זכויות מוחלט כאזרחים. על כן, הם ראו בביטויי האפליה שמהם סבלו לאורך השנים, החל מהפקעת קרקעות וכלה באפליה בתעסוקה ובשילוב במוסדות המדינה, תולדה של הנסיבות ונאחזו בציפייה כי עוולות אלה יתוקנו עם הזמן והם יזכו לשוויון המיוחל. בפועל, העדה הדרוזית נקלעה למצב חברתי וכלכלי חמור בשל מדיניות שגויה, לאורך השנים, שמתבססת על מדיניות של פיקוח ושליטה במנהיגות המסורתית (קואופטציה). תכליתה של

¹ ד"ר סלים בריק משמש כמרצה למדע המדינה. הוא מלמד באוניברסיטה הפתוחה וחוקר את החברה הדרוזית.

שיטת הפיקוח, שהובלתה הוטלה מאז קום המדינה על "הועדה המרכזית לביטחון" (הגוף שעסק במדיניות הממשלה כלפי האוכלוסייה הערבית), היא לשלוט במיעוט הערבי. השיטה מורכבת ורבת זרועות והיא כוללת פיקוח ישיר של שב"כ, מניעת פיתוח תעשייה ומקורות הכנסה עצמאיים, פיקוח על החינוך ושילוב מורים "מטעם", וכן מתן טובות הנאה לראשי חמולות על חשבון הכלל ולעתים גם בניגוד לטובתו. זאת, תוך הדרתה התודעתית של הקבוצה מהספרה הציבורית. כך נוצרת מראית עין של שביעות רצון, המשודרת על ידי המנהיגות החמולתית ומסתירה מרירות ותסכול של כלל הקבוצה מהאפליה והקיפוח.

מצוקות העדה הדרוזית

חוק הלאום

לדרוזים אין שאיפות להגדרה עצמית-לאומית בארץ. אין להם בעיה עם זהותה היהודית או עם זכות היהודים למדינה. עם זאת, הם מתנגדים לחוק הלאום, הנתפס אצלם כנקודת שפל ביחסה של המדינה כלפיהם. זאת, משום שלדידם הוא מעגן, הלכה למעשה, את חוסר השוויון הנמשך כלפיהם בכך שהוא ממסגר אותם כנתינים הכפופים לחוקי המדינה, אך כאלה שאינם זכאים למלוא הזכויות כאזרחים ["אנחנו יהודים בחובות, אך ערבים בזכויות"]. כך, להבנת הדרוזים, חוק הלאום מקנה רק ליהודים את הזכות להתרחבות התיישבותית, הנחוצה גם לדרוזים עצמם כאוויר לנשימה ובנוסף הוא מנמיך את מעמדה של שפתם הערבית, שהיא חלק מתרבותם.

מצבן הרעוע של הרשויות המקומיות הדרוזיות

הרשויות המקומיות הדרוזיות מתאפיינות בניהול לקוי של ענייניהן בשל תרבות ארגונית לקויה, שחיתות שפשטה בהן, היעדר ביקורת פנימית כנדרש, וניסיות השתלטות עליהן של ארגוני פשיעה החותרים לבזוז את משאביהן ולכן מהווים איום קיומי עליהן. למעשה, כבר כיום ישנן רשויות דרוזיות שנשלטות על ידי ארגוני פשיעה.

מצבן התקציבי של הרשויות רעוע בהיעדר אזורי תעשייה והכנסות מארנונה. כתוצאה מכך, היכולות הביצועיות שלהן מוגבלות ורמת השירותים לציבור נמוכה מאוד. מדיניות "החצר האחורית", המאפיינת את התייחסות משרדי הממשלה ליישובים הדרוזים, העצימה את מצוקת הרשויות. התוכניות הרב-שנתיות שאושרו עבור הדרוזים אמנם עתירות תקציבים, אך לשלטון המקומי חסרה יכולת ביצוע, ואילו הרשות לפיתוח כלכלי חברתי ביישובים הדרוזים והצ'רקסיים חסרה כל סמכויות ביצוע, שכן היא גוף למעקב ובקרה בלבד.

התרחבות הפשיעה והאלימות

ניכרת אזלת יד מתמשכת של המשטרה וגורמי אכיפת החוק. בשלוש שנים האחרונות נרצחו 29 מבני העדה הדרוזית, מהם ארבע נשים. מספר זה מקביל לכ-2,260 נרצחים בכלל החברה הישראלית. הרוב המכריע של המקרים לא פוענח והמשטרה לא ממשיכה לחקור, לפי עדויות בני המשפחה. בנוסף, התרחשו עשרות מקרים של ירי שגרמו לפציעות ברמות שונות. מקרי

ירי לצורכי פרוטקשן הם דבר שבשגרה. בכל המקרים הללו המשטרה לא פעלה ולא טרחה לפענח.

הפשיעה פוגעת קשות בעדה גם בתחום הכלכלי-חברתי. הפרוטקשן גורם לקריסת עסקים בתחילת דרכם, מה שמחמיר את מצבם הכלכלי של הצעירים. הפשיעה ברשויות המקומיות הדרוזיות התפשטה לממדים המוערכים בלפחות עשירית מתקציב הרשויות המקומיות. הפשיעה משפיעה גם על ההליך הדמוקרטי ומשליטה אווירה של טרור וחרדה.

תכנון ובנייה

את העדה הדרוזית מטרידה במיוחד בעיית התכנון והבניה, אשר באה לידי ביטוי, בין היתר, במצוקת דיור חמורה. הדרוזים חשים שהמדינה מגבילה במכוון את הבנייה ביישוביהם ורודפת אותם באמצעות קנסות גבוהים על עבירות בנייה ויישום מחמיר של חוק קמיניץ, שאינו מאפשר הסדרה בהיעדר תוכניות מתאר מאושרות ומחסור בקרקעות לשם התרחבות הישובים.

הקשיים המשפטיים והבירוקרטיים סביב אישורי הבנייה וריבוי צווי ההריסה מעוררים תחושות קיפוח, שגוברות כשמדובר ביוצאי מערכת הביטחון. לכן מתווספים ליקויי התשתיות ביישובים, קושי בביצוע תוכניות חלוקה ואיחוד של קרקעות, וכן הסבת קרקעות בבעלות פרטית לבנייה ציבורית או לבנייה למגורים. מצוקת הדיור גורמת, בין היתר, לפגיעה ניכרת בריבוי הטבעי ולהצטמקות העדה.

תחום החינוך וההשכלה הגבוהה

מצב החינוך בחברה הדרוזית בכי רע. אמנם משרד החינוך מתפאר באחוזי בגרות גבוהים בעדה הדרוזית, אך האמת שונה. מספר הממשיכים ללימודי השכלה גבוהה אינו רב. רבים מדי מאלה שרכשו השכלה גבוהה נותרים ללא תעסוקה. כ-4 אלפים נשים דרוזיות שלמדו חינוך מובטלות מעבודה. ככלל, שיעור תעסוקת נשים דרוזיות עומד על פחות מ-40 אחוזים.

אחוז הנשים הדרוזיות באקדמיה גבוה במידה ניכרת מאשר בקרב הגברים, אך על רקע זה נוצרת בעיה חברתית של ריבוי מקרי הגירושין. לכן, יש צורך דחוף לסייע בהגברת ההנגשה של הגברים הדרוזים להשכלה גבוהה, כולל הסרת חסמים כלכליים, שילוב דרוזים בסגל האקדמי והכוונה תעסוקתית אקדמית.

היעדר ייצוג הולם בחברות ממשלתיות ובשירות המדינה

העדה הדרוזית נעדרת ייצוג הולם בשירות המדינה. מעט מבניה ממלאים תפקידים בכירים במשרדי הממשלה, בחברות הממשלתיות ובגופים דוגמת המוסד לביטוח לאומי. כתוצאה מכך נגרמת פגיעה, בין היתר, ברמת השירותים הניתנים לבני העדה ובטיפול בצרכיהם.

דחיפות הטיפול במצוקות העדה

הבעיות המתוארות לעיל, שהצטברו לאורך השנים, מעיקות מאוד על העדה הדרוזית. חוק הלאום ולפניו תיקון קמיניץ העצימו את התסכול והאכזבה מהמדינה בקרב בני העדה. תחושות אלו מחריפות והולכות ומהוות כיום סכנה אפשרית לניכור והתרחקות של העדה מהמדינה.

מקבלי ההחלטות והרוב היהודי במדינה נדרשים לחשיבה מערכתית מחודשת ביחס למקומה וזכויותיה של העדה הדרוזית. זה הזמן, גם נוכח המחיר הגבוה שהעדה הקריבה בהגנה על המדינה, גם במלחמה הנוכחית ברצועת עזה, לפעול לשנות מיסודו את בסיס היחסים בין המדינה לדרוזים ולהעמיד אותם על שוויון אזרחי, שיביא לפתרון מצוקותיהם. מה נדרש לעשות?

1. לאמץ מדיניות הרואה בדרוזים אזרחים שווים זכויות, ולקיים אתם יחסים המבוססים על אזרחות מלאה, ללא תיווך חמולתי, ולעודד קידום מנהיגות צעירה ומחויבת לטובת העדה.

2. ביטול מדיניות ההתעלמות מהדרוזים בתחומים דוגמת מאבק בפשיעה, טיפול בגילויי השחיתות והמנהל הלקוי ברשויות המקומיות, והבטחת שלטון מקומי יעיל ומתקדם.

3. קידום תוכניות להנגשת צעירים ונשים דרוזיות לתעסוקה ראויה, בצד שילוב דרוזים בתחומי תעסוקה, משרדי ממשלה וגופי סמך שונים, כולל בתפקידים בכירים, כמנוף לשינוי מערכתי.

4. חיזוק הקשר עם האוכלוסייה היהודית, כולל קידום הדרוזים באקדמיה, לימוד על הדרוזים בחוגים שונים וחשיפה בתקשורת, ובכך לסייע בשילובם בחברה באופן מיטבי.

5. קידום פוטנציאל כלכלי בתחומים שונים, למשל תיירות, שיכולים לתרום לכלכלה הדרוזית. זהו פוטנציאל גדול, שמיומשו עשוי להניב למדינה ברווחים כלכליים לא מבוטלים.

6. שינוי כולל במדיניות כלפי הדרוזים ברמת הגולן והשקעת משאבים בפיתוח היישובים, כולל תשתיות דוגמת תחבורה.

סיכום

האחריות לחולל מפנה חיובי ביחסים בין המדינה לעדה הדרוזית מונחת לפתחם של המדינה ומוסדותיה. נקיטת הצעדים הנדרשים והמוצעים לעיל, כבר מעכשיו, עשויה להתחיל את תהליך התיקון הנדרש, לקרב מחדש את בני העדה למדינה ולרוב היהודי, לחזק את תחושת השתייכותם למדינה, להעמיק את תהליכי התערותם ובכך לקדם את היציבות במדינה ואת הביטחון הלאומי. לשם כך מתחייבים שינוי תודעתי עמוק בציבור היהודי ובהנהגה המדינית, השקעה של זמן ומשאבים, שיתוף פעולה עם נציגי העדה בתכנון וביישום, התייחסות לבעיות עומק בעדה ומעל לכל - נחישות והתמדה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט